

Prajda Katalin

MANETTO DI JACOPO AMMANATINI, OZORAI PIPÓ ÉPÍTÉSZE ÉS A FIRENZEI ASZTALOSSÁG

„A Grasso és társa Magyarországra érkeztek, munkát kaptak és jó soruk volt, mivel Ozorai Pipónak köszönhetően pár év alatt gazdagok lettek a helyzetükhöz képest, aki a Grassót híres építésszé tette és Manetto mesternek hívta”¹ – írja Antonio di Tuccio Manetti híres történetében, *La Novella del Grasso Legnaiuolóban*, amely ha nem is lehet teljesen mentes a túlzásoktól, mégis számos, forrásokkal is alátámasztható oldalát világítja meg a firenzei asztalos, Manetto di Jacopo Ammanatini (1384/87k.–1451/52k.) élettörténetének. Az ismert elbeszélést alapul véve először Koppány Tibor vetette fel 1979-ben a kapcsolatot a firenzei asztalosmester, és Pipó, azaz Filippo di Stefano Scolari ozorai várának építése között.² Ezt a hipotézist látszik alátámasztani az 1426-ban Ozorán járó firenzei követ, Rinaldo di Maso degli Albizzi levele is, aki a firenzei asztalost egyszerűen csak „Manetto da Osora”-ként említette, aki azzal érdemelhette ki nevét, hogy hosszú ideig tartózkodott Pipó ozorai birtokán, s ahol előnevéből kiindulva valószínűleg lakhatással is rendelkezett.³ Nyilvánvaló, hogy a korban egy asztalos – építész mester nem másért él egy báró birtokán huzamos ideig, minthogy megrendelést teljesítsen számára. Munka bőven akadhatott nemcsak az ozorai birtokon, hanem Pipó számos más építkezésén is, amelyek az 1410–1420-as években folytak. Manetto Ozorai Pipó szolgálatában végzett mun-

káját tanúsítja a már korábban közölt forrás, amely szerint Pipó örökösei ezer firenzei aranyforinttal tartoztak a mesternek „per lavoro del castel d’osola”.⁴ Ezer firenzei aranyforint jóval meghaladta azokat az összegeket, amelyeket egy komolyabb asztalosmunkáért fizettek a korabeli Firenzében, s így emögött az adat mögött is joggal sejthetünk építészeti munkát.⁵ Habár az írott források mind a mai napig nem teszik lehetővé, hogy Manetto tervezési és/vagy kivitelezési munkáinak konkrét részleteit megismerhessük, mégis a számos indirekt utalás azt támasztja alá, hogy az ozorai birtokon az 1410–1420-as években folyó építkezésekben komoly szerepet kapott. Így Manetto mester, akit Ozorai Pipó mérnökének/építészének, „Maestro Ingegnieri”-nek nevez Antonio Manetti, tervezhetett és/vagy kivitelezhetett több épületet is Ozorán: például az 1416-ban alapított várat, valamint az 1418-ban alapított obszerváns ferences kolostort, és renoválhatta továbbá a Szent Margit titulusú parókialis templomot is. Ezek közül az ozorai vár néhány elemében egyértelműen köthető a korabeli firenzei építészeti divathoz, s így minden bizonnyal Manetto mester ozorai működéséhez is.⁶

Chimenti Camicia személyében már ismer a kutatás későbből, Mátyás király uralkodása idejéről olyan firenzei mestert, aki asztalosként építészeti megren-

1 „El Grasso, e l’compagno giunti in Ungheria si dettono da fare, et ebbonvi buona ventura, imperocchè in pochi anni vi diventarono ricchi secondo le loro condizioni, per favore del detto Spano, che lo fece Maestro Ingegnieri, e chiamasi Maestro Manetto da Firenze, e stettevi con buona reputazione.” Manetti, Antonio: Vita di Filippo Brunelleschi, preceduta da la novella del Grasso (Testi e documenti). Edizione critica di: Domenico De Robertis. Milano, 1976. 42. (a továbbiakban: Manetti 1976). Firenzében az épületek tervezésében és kivitelezésében járatos mestereket a korban *ingegneréne*k neveztek, míg az Itáliai-félsziget más részein az *architetto* kifejezés volt használatos, megkülönböztetve őket a kőművesmesterektől. Goldthwaite, Richard: The Building of Renaissance Florence. An Economic and Social History. Baltimore, 1982. 365. (a továbbiakban: Goldthwaite 1982).

2 Koppány Tibor: Filippo Scolari ozorai vára. *Műemlékvédelem*, 23.

(1979/3) 192–203. Balogh Jolán Manetto mester tevékenységéhez a budai Csonkatornyot kötötte. Balogh Jolán: Mátyás király és a művészet. Budapest, 1985. 142.

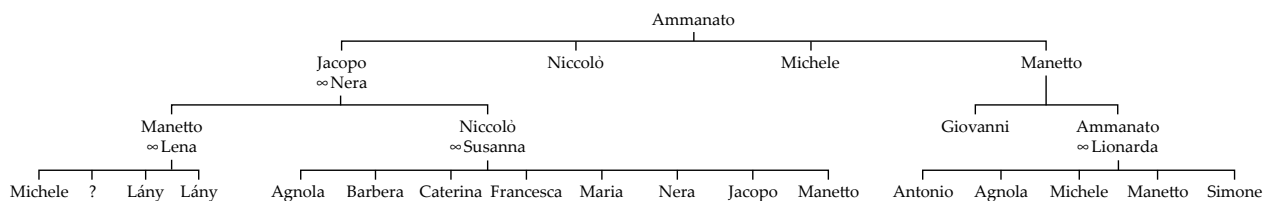
3 Commissioni di Rinaldo degli Albizzi per il Comune di Firenze. III. kötet, Firenze, 1867. 590.

4 Prajda Katalin: A Scolari család várai Ozorai Pipó idején: Palagio di Tizzano és Castello di Vicchiomaggio. Kutatási beszámoló. *Castrum*, 4. (2006) 47–58. (a továbbiakban: Prajda 2006).

5 A korabeli firenzei építkezéseken alkalmazott mesterek bérezésével kapcsolatban lásd: Goldthwaite 1982. 287–350.

6 Prajda 2006. 47–58. Feld István a „számos olaszos jellegű részlet” ellenére az épület stílusát a Zsigmond kori helyi divatból gyökerezteteti. Feld István: Az ozorai várkastély története. *Műemlékvédelem*, 47. (2003/1) 8–9.

1. táblázat Az Ammanatini család szelektív családfája

deléseket is teljesített a Magyar Királyságban.⁷ Éppen ezért különösen fontos lehet a kutatás számára, hogy Manetto Ammanatini élete feltárára kerüljön, hiszen személyében az első, a Magyar Királyságban tevékenykedő, név szerint ismert, építészettel is foglalkozó külföldi mestert tisztelhetjük. A jelen tanulmány tehát arra tesz kísérletet, hogy bemutassa és értelmezze a Manetto di Jacopo Ammanatini kapcsán eddig előkerült új és már ismert levéltári forrásokat és elhelyezze alakját a korabeli firenzei asztalosársadalomban. Példáján keresztül egyrészt betekintést nyerhetünk egy firenzei kézműves-dinasztia történetébe, másrészt pedig fogalmat alkothatunk arról is, hogy alakja miért érdekes nem csupán a hazai, hanem a nemzetközi kutatás számára is.

Mind Manetto di Jacopo Ammanatini, mind pedig a Scolari családnak dolgozó többi mester személye és általában a firenzei asztaloság 15. század eleji története a keveset kutatott témák közé tartozik.⁸ A fával dolgozó, asztalosmunkákat készítő mestereket a korabeli források *legnaioli*ként említik. Ők az öt kisebb városi céh közül az *Arte dei Legnaioli*ban és néhányan az *Arte dei Maestri di Pietra e Legname*ban tömörültek. Az *Arte dei Legnaioli* az asztalosokon túl magában foglalt más famegmunkálással foglalkozó mestereket is. Így ide tartoztak jórészt a *tornaio*, *tavolacciaio* (bútorkészítők), *cassettaio* (fiókkészítő), *cofanaio* vagy *cofanaio* (ládakészítő), *segatore* (fűrészáru készítő) fogalmakkal illetett mesterségek úzói is.⁹ A *legnaioli* munkaköre a hagyományos asztalosipari tevékenységek mellett nemritkán magában foglalt más faipari munkákat is. Az 1460–1470-es években az egyik tehető firenzei kereskedő család, a Strozzi számára több

legnaioli is dolgozott, akik nemcsak hálósobabútorokat és *cassone*kat (azaz díszes ládákat) készítettek, hanem olyanok is akadtak, akik rajzokat, tervrajzokat adtak el, vagy éppen építészeti megrendeléseket teljesítettek a család számára. A Strozziaknak dolgozó asztalosmesterek között találjuk a híres Giuliano da Maianót (1432–1490) is, aki elsősorban építészeti munkáinak köszönhetően vált ismertté.¹⁰ Számos korabeli forrás szól arról is, hogy a *legnaioli* fa épületmakettek is készítettek, így mutatva be megrendelőiknek az általuk szponzorált épületek látványtervét.¹¹ Több asztalos olyan nagy tapasztalatra tett szert az épületmakettek tervezésében és kivitelezésében, hogy tudását képes volt életnagyságú épületek esetében is kamatoztatni. Az építész Filippo di ser Brunellesco (Brunelleschi) számára sokáig egy Antonio di Manetto Ciaccheri nevű asztalos készített famodelleket, aki minden bizonnyal annyira beletanult a tervezés fortélyaiába, hogy 1436-ban az említett Antonio már mint Brunelleschi riválisa szerepelt az épülő Santa Maria del Fiore lanternájának tervezésében.¹²

Attól függetlenül, hogy az asztalosok céhe az öt kisebb firenzei céh között általában a legkevesebb megbecsülésnek örvendett, a lakosság számarányához képest magas volt a hat korábban felsorolt famunkát végző mesterek aránya az adóösszeírásokban. Míg 1378-ban százöt főt, 1427-ben 152 városlakót regisztráltak mint a hat, az *Arte dei Legnaioli*ba tartozó mesterség gyakorlóját, s 1458-ban ez a szám már csak majdnem fele volt mint korábban, összesen hetvenöt fő.¹³ Ugyanezekben az adóösszeírásokban megnevezett, fával dolgozó mesterek között 1378-ban valószínűleg négy, 1427-ben huszonnégy, 1458-ban pedig tizenhá-

7 Balogh Jolán: Néhány adat Firenze és Magyarország kulturális kapcsolatainak történetéhez a renaissance-korban. *Archaeologiai Értesítő*, 40. (1923–1926) 189–209.; Farbaký, Péter: Chimenti Camicia, a Florentine Woodworker – Architect, and the Early Renaissance Reconstruction of the Royal Palace in Buda during the Reign of Matthias Corvinus (ca. 1470–1490). *Mitteilungen des Kunsthistorisches Institutes in Florenz*, 50. (2006) 215–251.

8 A Scolari családnak dolgozó ötvösmesterekkel kapcsolatban l.: Prajda Katalin: Kultúráközvetítő firenzeiek. A Scolari megrendeléseit teljesítő ötvösműhelyek. In: Egyház és műveltség a régi Magyarországon. Konferenciakötet. Szerk.: Jankovits László. (megjelenés alatt).

9 Statuti dell'Arte dei legnaioli di Firenze, 1301–1346. A cura di Francesca Morandini. Firenze, 1958.

10 Lillie, Amanda: Florentine Villas in the Fifteenth Century. An Architectural and Social History. Cambridge, 2005. 136., 289.

11 Staley, Edgcombe: The Guilds of Florence. Chicago, 1967. 321–340.

12 Haines, Margaret: I „maestri di prospettiva”. In: Nel segno di Masaccio: L'invenzione della prospettiva. Ed.: Filippo Camerota. Firenze, 2001. 99.

13 Az 1378-as Firenze városára vonatkozó adóösszeírásban 2 *tornaio*, 7 *tavolacciaio*, 2 *cassetario*, 2 *cofanaio*, 35 *segatore* és 57 *legnaiolo* szerepel. Archivio di Stato di Firenze (továbbiakban: ASF)

rom személy tartozott azokhoz az ősbibb családokhoz, akik már rendelkeztek önálló családnévvel, amelyet a korabeli kézműveseknél a társadalmi rang bizonyos fokmérőjének lehet tekinteni. Ugyanakkor csak egyetlen családnév, a Benzi fordul elő kétszer az említett három összeírásban, s így csak az ő esetükben bizonyítható, hogy a család férfitagjai több generáción keresztül famegmunkálással foglalkoztak.¹⁴

Annak ellenére, hogy Manetto di Jacopo Ammanatini céltagságára vonatkozóan nem került elő adat, mégis bizonyos, hogy a mester a fentebb nevezett két céh közül az egyiknek tagja volt.¹⁵ Minden kétséget kizáróan ő tett szert a legnagyobb hírnévre a firenzei famegmunkálók között, köszönhetően Antonio di Tuccio Manetti elbeszélésének. Életét kevesen tárgyalták és akkor is jobbra csak Manettire hivatkozva, konkrét levéltári források említése nélkül, főként barátjával, Brunelleschivel összefüggésben. A legtöbb információt a mesterrel kapcsolatban a 18. században élt tudós, Domenico Maria Manni és a 19. században élt Gaetano Milanesi munkái tartalmazzák. Manni – igaz, hogy tévesen azonosította a firenzei asztalos családját – mégis feltételezhetően számos levéltári forrást tanulmányozott műve megírásához.¹⁶ Milanesi ezzel szemben egy részletes és – az eddig napvilágra került levéltári források tanúsága szerint – pontos, de nem teljes családfát készített, sőt átiratának köszönhetően fennmaradt az azóta minden bizonnyal elpusztult 1442-es adóösszeírás az Ammanatini családra vonatkozó része is.¹⁷ Az érdeklődés Manetto személyével és főképp a *La Novellában* el-

beszélt történettel kapcsolatban a közelmúltban sem csökkent, köszönhetően annak, hogy nem csupán egy firenzei asztalos életébe nyerhetünk általa betekintést, hanem az egész firenzei kézműves-társadalomba, s annak legfontosabb intézményeibe: a kézműves *bottegák* életébe és a patrónus–mester kapcsolatokba is. Ebből a gondolatmenetből kiindulva Lauro Martines 2004-ben megjelent tanulmányában arra keresi a választ, hogy mennyiben lehet hitelesnek tekinteni Manetti elbeszélését.¹⁸ Antonio Manetti (1423–1497) aki már huszas éveinek végén járhatott, amikor Manetto Ammanatini mester 1451/52 körül elhalálozott, személyes kapcsolatban állt a történet egyik főszereplőjével, Filippo Brunelleschivel (1377–1446). Nem lehetetlen feltételezni, hogy nemcsak Brunelleschit, hanem Manetto Ammanatini Firenzében élő fivérét, Niccolòt is ismerte, s így az 1480-as években keletkezett történet megírásában elsődleges forrásokra támaszkodott.¹⁹

Minden bizonnyal ennek a személyes ismeretségnek köszönhetően helyezte el Antonio Manetti a Manetto Ammanatini-ról szóló történetet Brunelleschi életrajzának kontextusába. A történetíró 1409-re datálta az eseményeket, amelyeket elbeszél a *La Novellában*, arra az időszakra amikor Filippo Brunelleschi római tartózkodása után visszatért Firenzébe.²⁰ Ebben az időben Filippo már túl volt a harmincon, míg barátja Manetto, aki valamikor az 1380-as években született (1384–1387 körül) a huszas éveinek második felében járhatott.²¹ Ekkor – az elbeszélés szerint – Manetto di Jacopo Ammanatini saját műhelyében dol-

Prestanze 366–369. Ezzel szemben 1458-ban 68 *legnaiolo*, 4 *tornaio*, 2 *tavolacciaio*, 1 *cassettaiot* írtak össze. ASF Catasto 834–837. Az 1427-es Catasto ide vonatkozó részeit a fond online feldolgozásából nyertem. Itt a foglalkozásánál (trade) famegmunkálóként (40-es kód) jelölt személyeket vettem alapul. Online Catasto of 1427. Version 1.3. Ed.: Herlihy, David – Klapisch-Zuber, Christiane – Litchfield, R. Burr – Molho, Anthony. [Machine readable data file based on D. Herlihy and C. Klapisch-Zuber, Census and Property Survey of Florentine Domains in the Province of Tuscany, 1427–1480.] Florentine Renaissance Resources/STG: Brown University, Providence, R.I., 2002.

14 Az 1378-as adóösszeírásra vonatkozó adatokat l.: ASF Prestanze 367. 30v, Prestanze 368. 16v, Prestanze 369.37v. Az 1427-es Catastóra vonatkozó adatokat l.: Online Catasto of 1427. Az 1458-as Catastóra vonatkozó adatokat l.: ASF Catasto 834–837.

15 ASF Arte dei maestri di pietra e legname 1.

16 Véleményem szerint családtörténet összeállításában Manni tévesen azonosította be a családtagokat, s így számos, az Ammanatini családra vonatkozó forrást összekevert a szintén firenzei Tecchini családra vonatkozó iratokkal. Így az általa közölt családfa is csaknem teljes egészében tévesnek tekinthető. Manni, Domenico Maria: Osservazioni storiche sopra i sigilli antichi de' secoli bassi. Firenze, 1744. 49–77. Ez azzal magyarázható, hogy a Tecchini család egyes tagjai, akik szintén a 14. század végén éltek – Niccolò és Manetto – számos latin nyelvű forrásban szintén Ammanatiniként szerepelnek, ez azonban nem

családnevüket, hanem apjuk nevét (Ammanato, Ammanatino) jelölte. Feltételezésemet megerősítik egyrészt az 1378-as adóösszeírás ide vonatkozó részei, amelyben mind az Ammanatini (Manetto, Niccolò, Michele, Jacopo Ammanatini), mind pedig a Tecchini család tagjait (Nicholaus Ammanati Tecchini) külön felsorolják. (ASF Prestanze 369. 64v, Prestanze 368. 45v.); másrészt pedig a Tecchini család tevékenysége már ismert a kutatás számára. Soldani, Maria Elisa: A Firenze mercanti, cavaliere nella signoria dei re d' Aragona. I Tecchini-Taquí tra XIV e XV secolo. *Anuario de Estudios medievales*, 29. (2009) 575–604.

17 Milanesi, Gaetano: Operette storiche edite ed inedite di Antonio Manetti matematico ed architetto fiorentino del secolo XV. Firenze, 1887. XXV–XXXI. (a továbbiakban: Milanesi 1887).

18 Martines, Lauro: An Italian Renaissance Sextet. Six Tales in Historical Context. Toronto – Buffalo – London, 2004. (a továbbiakban: Martines 2004).

19 Martines 2004. 171.

20 Manetti 1976. 3.

21 1427-ben anyja öt 40 évesnek mondja, így valamikor 1387 körül született. ASF Catasto 31. 846v. Ezzel szemben az 1433-as bevallásban anyja szerint 48 éves volt, amely 1385-re tenné születését. ASF 447. 358r. Martines az 1446-os összeírásra hivatkozva 1385-re datálja Manetto születését, ugyanakkor valószínűleg nem ismerte a korábbi összeírások híradásait. Martines 2004. 218.

gozott *legnaiolóként*, amely a Piazza di San Giovannin, a mai dóm téren helyezkedett el, s amelyet abban az időben a legjobb firenzei mesterek *bottegái* népesítettek be.²² Manetto családja már 1378-ban is itt lakott a téren, a Santa Reparata-székesegyház egyházkerületében.²³ Ekkor a források már említik apját, Jacopót és annak fivéreit, Niccolòt, Michelét és Manettót mint ottani lakosokat.²⁴ A testvérek közül ketten, Manetto és Michele festőként az *Arte dei Medici e Speziali* tagjai voltak, hasonlóan apjukhoz, Ammanatóhoz.²⁵ Ezzel szemben Jacopót *cofanariusként*, azaz ládakészítőként említik a források.²⁶ A család többi tagja, Jacopo unokatestvérei és nagybátyjai kötélcészítők és kereskedők voltak a posztócéh, az *Arte della Lana* keretében.²⁷ Egyikük, Manetto di Ammanato 1368-ban *gonfaloniere*, 1374-ben pedig a kereskedelmi bíróság, a hattagú *Mercanzia* tagja is volt.²⁸ De a család más tagjai is töltöttek be egyszer-egyszer fontosabb városi hivatalokat, így Niccolò di Ammanatót 1380-ban a *gonfaloniere* tisztségre is megválasztották, tesvérével Jacopóval együtt.²⁹ Manetto mester nemcsak apai ágon, hanem – Gaetano Minalesi szerint – anyja révén is asztalos családból származott, s anyai nagyapja, Angelo de’ Cori műhelyében tanulta ki a mesterséget.³⁰

Figyelembevétel, hogy a család már Manettót megelőzően legalább két generáció óta rendelkezett családnévvvel és azt, hogy tagjai időről időre töltöttek be fontosabb városi hivatalokat is, egyetérték Lauro Martines megállapításával, amely szerint Manetto nem tartozott a kifejezetten alacsony származású kézművesek közé, hiszen akkor a város legmegbecsültebb mesterei és azok patrónusai nem ültek volna vele egy vacsoraasztalhoz, mint ahogy azt a *La Novellában* olvashatjuk.³¹ Ugyanakkor az is kétségtelen tény, hogy Manetto fiatal éveit nem teltek teljes jólétben, amely minden bizonnyal apja korai halálával hozható összefüggésbe. A két testvér, az idősebb Manetto és fivére, Niccolò gyermekkorukban maradtak félárva,

Niccolò (1389–1390 körül–1458 után) elbeszélése szerint ő hét, míg Manetto pedig tizenegynéhány éves lehetett ekkor.³² A családfő halála után az anyja, Monna Nera (1362–1363 körül – 1442 előtt) is vállalt kétkezi munkát egy ideig, míg a családfenntartás végül nagyrészt Manettóra nem hárult.³³ Fivére, annak ellenére, hogy csak pár évvel lehetett fiatalabb nála, keveset vagy egyáltalán nem keresett. Saját bevallásában 1442-ben Niccolò arról írt, hogy fiatalon kötélcészítőként dolgozott egyik unokatestvérük, Giovanni di Manetto műhelyében, amely munka fizikálisan meggyötörte.³⁴ Ezzel szemben 1427-ben anyja adóbevallásukban úgy jellemezte, hogy keresettel nem rendelkezik, mivel „non è in suo sentimento”, azaz nem volt beszámítható.³⁵

Manetto mint fiatal asztalosmester – a *La Novella* elbeszélése szerint – gyakran összejárt más korabeli tehetséges firenzei mesterekkel, akik között Donato di Niccolò Bardit, azaz Donatellót és Filippo Brunelleschit is találjuk, s akik abban az időben a firenzei kézműves-társadalom elitjét alkották.³⁶ Ehhez a körhöz tartoztak még az említett mesterek gazdag patrónusai, Tommaso Pecori és Giovanni di messer Francesco Rucellai is. Egy alkalommal ívócimborái, élükön a híres építésszel, tréfából az adósok börtönébe zárták Manettót, aki ily módon megszégyenült a társaság előtt és ezért elhagyta szülővárosát.³⁷ A tréfa – az elbeszélés tanúsága szerint – egyrészt Manetto lassú észjárásán, másrészt pedig pénzhiányán alapult. Az apa korai halálából, fivére szerény munkájából és az elbeszélés egyes részleteiből tehát arra lehet következtetni, hogy a mester Magyar Királyságba való költözésében az anyagi okok komoly szerepet játszottak.³⁸ Így jutott eszébe az is, hogy már korábban Ozorai Pipó többször is hívta a Magyar Királyságba, s ifjúkori mestere, egy bizonyos Pellegrino is mesélt neki ottani kalandjairól, amelyek mind arra ösztönözték, hogy elinduljon társával, egy Giovanni nevű másik asztalossal Magyarországra.³⁹ Manetto bizonyosan

22 Manetti 1976. 3.

23 ASF Prestanze 369. 64v.

24 ASF Monte Comune o delle Graticole II. 1805. 16v. (a továbbiakban: Monte).

25 Milanese 1887. XXXIII., XXII., Michele di Ammanato ASF Medici e speziali 7. 113r.; Giovanni di Manetto ASF Medici e speziali 7. 83r.; Manetto d’Ammanato ASF Medici e speziali 7. 117v.

26 ASF Prestanze 369. 64v.

27 Unokatestvérei közül kettő, Ammanato di Manetto posztószöveggel kereskedett. ASF Arte della Lana 25. 2r, Catasto 61. 963r. Emellett kötélcészítéssel foglalkozott saját műhelyében mint *funaiolo*. ASF Catasto 482. 597r–599v.

28 ASF Mercanzia 193.

29 Martines 2004. 219.; ASF Consulte 16. 86r.

30 Milanese 1887. XXIII.

31 Martines 2004. 215–219.

32 Milanese 1887. XXIX.

33 Manetti szerint Manetto Ammanatini anyja mosott és húst só-

zott. Manetti 1976. 7. Az anyát – a *La Novella* elbeszélése alapján – a kutatók tévesen monna Giovannaként említik. Martines 2004. 236.

34 Milanese 1887. XXIX. Giovanni di Manetto Ammanatini 1427-es adóbevallása „una bottega dove facciamo l’arte delle funi posta in Chalimala nel popolo di Santo Andrea la quale bottega e dell’Arte della Lana.” ASF Catasto 61. 963r.; ASF Arte dei Medici e Speziali 7.

35 „Nicholo suo filgiuolo anni 38, senza ghuaadagno”. ASF Catasto 31. 846v.; Catasto 447. 358r.

36 Manetti 1976. 8.; Martines 2004. 215.

37 Manetti 1976. 32. A történetben Manetto maga is beismerte, hogy volt egy kisebb tartozása, amelyet nem tudott kiegyenlíteni.

38 A család ingóságaihoz csupán a firenzei ház és egy vidéki birtok tartozott. ASF Catasto 31. 846r., Catasto 447. 358r.

39 „El Perchè è fece pensiero d’andarsene in Ungheria, ricordandosi pure allora che n’era stato richiesto, e fe’ pensiero di trovare chi ne lo aveva tentato.” Manetti 1976. 39.

nem bánta meg, hogy belevágott a kalandba, hiszen ezzel a vállalkozással korábbi lehetőségeihez képest nagy vagyronra és elismerésre tett szert mint Ozorai Pipó építésze.⁴⁰ Nemcsak Pipóval, hanem Zsigmond királlyal is szoros kapcsolatokat ápol. A firenzei Signoria egyik levelében egyenesen arról számol be, hogy a Grasso Zsigmond egyik bizalmasa lett, aki közvetíthet akár politikai kérdésekben is a király és a firenzei városvezetés között.⁴¹

Mialatt Manetto a Magyar Királyságban tartózkodott, addig a család többi tagja, Nera asszony és kisebbik fia, Niccolò ketten maradtak a háztartásban. A hatalmas távolság ellenére azonban nem szakadt meg a kapcsolat Manetto és az otthonmaradottak között. Sőt, Nera asszony lehetett az, aki fia távollétében annak ügyeit intézte: találkozhatunk a nevével mint fia megbízottja és mint a család adóbevallásának készítője.⁴² Erre azért is szükség volt, mert – ahogy azt Antonio Manetti elbeszélése is sugallja – a firenzei asztalos jelentős anyagi haszonra tett szert a Magyar Királyságban. 1427-ben már 1790 firenzei aranyforint volt az az összeg, amelyet a városi kölcsönalapban, az úgynevezett *Monte Comuné*ban helyezett el a család.⁴³ Pár évvel később ez az összeg csak tovább növekedett, így 1433-ban 3300 firenzei aranyforint volt letétbe helyezve Manetto és anyja, Nera nevében, s 1442-re ez már 3800 aranyforint volt.⁴⁴ A továbbiakban, az 1440-es évek végén – 1450-es évek elején ez még kiegészült Manetto leányainak hozományával is, amelyet a firenzei hozománybankban (*Monte delle doti*) helyeztek el.⁴⁵ Annak ellenére, hogy a család Monte-részvényeinek összege időről időre növekedett, ingatlanvagyonukat nem gyarapították jelentős mértékben. Valamikor 1427 és 1433 között adták el a Piazza di San Giovannin lévő házukat a városnak, hiszen a városvezetés a téren található épületek lerombolásával kí-

vánt helyet készíteni az épülő székesegyháznak. Ekkor a család székhelye áttevődött a San Simone-parókiához tartozó Via San Francescóra, amely az adminisztratív városközpont perifériájára esett. A ház mellett csupán egy szerény méretű, egy urasági és egy a munkások számára kialakított épülettel ellátott birtok volt a család tulajdonában a firenzei vidéken, a Santo Stefano-parókiához tartozó Paternóban, pár kilométerre délkeleti irányban a firenzei városfalaktól.⁴⁶

Ingatlanvagyonuk nem is, de a család összetétele jelentősen megváltozott az évek folyamán. Manetto jó két évtizeddel szülővárosa elhagyása után, valamikor 1427 és 1433 között kötött házasságot egy Lena nevezetű hajadonnal. Az asszony a firenzei divatnak megfelelően körülbelül fele annyi idős lehetett, mint Manetto, aki ebben az időben már negyvenes évei végén járhatott, amíg felesége csak húszas évei közepén. A házasságból legalább négy gyermek született, ezek közül két leány és egy fiú.⁴⁷ Eközben a család firenzei házában egy ideig csak fivére, Niccolò és anyjuk éltek ketten. 1433-ban Niccolò még nőtlen volt és anyjával lakott, aki azonban 1442-ben már nem élt, viszont fia ekkor már házasnak mondja magát. Feleségétől, Susannától legalább hat gyermeke született.⁴⁸ A család firenzei házát tehát teljes mértékben Niccolò családja használta, annak ellenére is, hogy a *La Novella* elbeszélése szerint Manetto többször hazalátogatott Firenzébe.⁴⁹ Bizonyos, hogy ezek a látogatások csak rövid időszakokra korlátozódtak, hiszen a korszakra vonatkozó egyik adóösszeírás alkalmával (1427, 1431, 1433, 1442, 1446) sem tartózkodott a városban.⁵⁰ Manetto annak ellenére vagy éppen amiatt sem tért haza 1437 után Firenzébe, hogy Zsigmond király halálával elveszítette legfontosabb patrónusát és így idős korára valószínűleg jelentős anyagi problémákkal is szembe kellett néznie.⁵¹ Tehát a továbbiakban is Budán élt,

40 Manetti 1976. 42.

41 Milanese 1887. XXIV.; Commissioni di Rinaldo degli Albizzi per il Comune di Firenze. III. kötet, Firenze, 1867. 536.

42 Fia procurátoraként szerepel egy iratban. ASF Monte II. 665. 102v.; ASF Catasto 31. 846v.

43 „Danari in sul Monte di queglii sono del Monte Chomune chon ritenimento del quarto fi. 1790 i quali denari sono ischriti in Manetto di Jachopo Amannatini figliuolo della sopradetta mona Nera nel quartiere di Sancta Croce. Agiunse dovea avere Manetto suo figliuolo da Simone di Pagolo Carnesechi e fratelli deono dare per la ragione d'Ungheria fi. 120 di ungheri fi. 128 s. Francescho Daneli Ghuadringeri de' dare duchati dugiento cinquanta di viniziani i quali gli die Manetto in Ungheria che gli facessi d' avere in Firenze a volontà del detto Manetto fi. 270 s.” ASF Catasto 31. 846r.

44 Milanese 1887. XXVII. 1440–1441-ben a Monte Comunéban 3821 aranyforint volt Manetto nevében letétbe helyezve. ASF Monte II. 534. 139r. Továbbá anyja, Nera nevében 164 firenzei aranyforintot regisztráltak. ASF Monte II. 534. 159r.

45 ASF Monte II. 543. 161r.

46 A földterület hozama 1451-ben kb. 704,78 liter (20 *staia*) búza,

8 hordó (8 *barili*) azaz kb. 267,44 liter bor és kb. 407,4 liter (6 *orna*) olaj volt. ASF Catasto 697.689r. A mértékegységeket l.: Edler, Florence: Glossary of Mediaeval Terms of Business. Italian Series 1200–1600. Cambridge – Massachusetts, 1934.

47 ASF Catasto 447. 358r.

48 ASF Catasto 661. 753r.

49 Manetti 1976. 42–43.

50 „In ppiù potrebbe essere perché Manetto mio figliuolo è nelle paesi d'Ungheria che gli arebe degli incarichi e del mobile che a me no' sono noti e più mesi fa gli feci iscrivere che mene avisasi e per inchora risposta non ò auta, chome l'arò vene farò avisati.” ASF Catasto 447. 358r. (1433)

51 „...Manetto di Jacopo Amanatini, el quale dimora nelle provincie d'Ungheria, egli, la sua donna Monna Lena, con dua sua figliuole, ed è senza ignun guadagno e assai ispesa... Manetto di Jacopo, detto il Grasso, se ne vorebbe venire di quà, è già piue tempo; e non puòe, perch' à la donna e sua figliuoli e non ha un soldo da potere mettersi in viagio a fare le spese: e questo n'è la chagione la morte de'Re, ché, come fue morto, è perdè la provvidigione: sicché egli ha sempre poi ispeso e non ha guadagnio.” Milanese 1887. XXVI–XXVII.

mint ahogy azt az ott élő humanista, Pier Paolo Vergerio 1444. május 3-án kelt végrendelete is bizonyítja, amelynek ő volt az egyik tanúja.⁵² Ezt követően, 1446-ban még élőnek mondja őt testvére az adóösszeírásban és 1451. október 23-án még az ő nevére szól a le-tét a *Monte* irataiban. Mivel a soron következő 1451–1452-es adóösszeírásban már elhunytként szerepel, ezért halálát nagy valószínűséggel valamikor 1451. október 23. és 1452. március 25. közé tehetjük.⁵³ Mivel sem 1451-ben, sem pedig később, az 1458-as összeírás alkalmával nem említik Manetto özvegyét vagy árva gyermekeit, ezért valószínűsíthető, hogy az idős mester és családja soha nem tértek haza Firenzébe.⁵⁴

Manetto élettörténete tipikusan példázza azon firenzeiek történetét, akiket Ozorai Pipó hívott a Magyar Királyságba, s akik neki köszönhetően anyagi jólétet és megbecsülést szereztek Zsigmond király udvarában. A két legnagyobb támasz és patrónus halálával azonban anyagi lehetőségeik is jelentősen megcsappantak. Egyik részük éppen ezért kénytelen volt visszatérni Firenzébe, másik részük anyagiak és/vagy firenzei rokonság hiányában a Magyar Királyságban maradt és jóval szerényebb körülmények között folytatta életét.

A híres Manetto mesteren túl bizonyosan még számos más asztalosmunkával foglalkozó firenzei is dolgozott a Scolari család megbízásából. Közülük még további három mestert említenek név szerint a források. A *La Novella*-ban további két asztalost ismerhetünk meg, akik a Magyar Királyságban jártak: Manetto korábbi mesterét, Pellegrinót és műhelytársát, Gio-

vannit.⁵⁵ A harmadik mestert egy Matteo Scolari (Ozorai Pipó testvére) halála után, 1426-ban készített elszámolás említi, amely szerint Matteo tartozott egy Papi di Giovanni firenzei *legnaiolónak*.⁵⁶ A három mester személyére és tevékenységére vonatkozóan eddig csupán néhány elszórt utalást találtam, amelyek azonban megerősítik azt a képet, amely szerint a Scolari családnak dolgozó firenzei asztalosmesterek sokrétű tevékenységet folytattak az intarzia- és bútorkészítéstől, a festészethez kapcsolódó famunkákon keresztül egészen az épülettervezésig.⁵⁷

Manetto di Jacopo Ammanatini járatos volt nemcsak az intarzia- és bútorkészítésben, hanem épületek tervezésében és kivitelezésében is, s ennek köszönhetően fontos szerepet kapott Ozorai Pipó és Zsigmond király építkezéseiben.⁵⁸ Arra azonban, hogy építészeti tevékenységére további források kerüljenek elő a firenzei vagy a magyarországi levéltárakból, egyre kevesebb esély mutatkozik. Sokkal valószínűbb, hogy barátjával, Filippo Brunelleschivel kapcsolatosan lássanak napvilágot további olyan iratok, amelyek azt a hipotézist támasztják alá, amely szerint Brunelleschi a Scolari család választotta ki a híres firenzei Scolari-oratórium tervezésére és kivitelezésére és nem pedig az *Arte della Calimala* konzuljai, ahogy a kutatás azt korábban feltételezte.⁵⁹ Ez pedig új megvilágításba helyezné egyrészt Manetto di Jacopo Ammanatini és Filippo Brunelleschi kapcsolatát, másrészt pedig a két mester összeköttetéseit a Scolari családdal, s így közvetve a Magyar Királysággal is.⁶⁰

52 Ziliotto, Baccio: Nuove testimonianze per la vita di Pier Paolo Vergerio Il Vecchio. Archeografo Triestino serie III. vol. II. 1906. 67.

53 ASF Monte II. 544. 115r., ASF Catasto 697.689r.

54 Niccolò 1458-as bevallását l.: ASF Catasto 801. 865r.

55 Az 1427-es Catasto egyetlen Giovanni fia Pellegrinót említi, ő azonban nem azonosítható az említett mesterrel. ASF Catasto 80. 501r.

56 ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. 316r. Ezt a tartozást Matteo örökösei is szerepeltették az 1427-es adóbevallásukban, mondván, hogy az Al Canto de Pazzi nevű utcában dolgozó mesternek fáért és más dolgokért cserébe 20 firenzei aranyforinttal tartoztak. ASF Catasto 59. 875r. Papi (1399. k.) 1427 körül saját asztalosműhelyében dolgozott Firenzében. Két testvére, akikkel közös háztartásban élt, Gherardo és Vettorino pedig Niccolò és Scolaio (1369. k.) di Giovanni firenzei festőműhelyében dolgoztak. ASF Catasto 67. 434r., Catasto 74. 204v. Scolaio di Giovanni (1369. k.)

ismert a kutatás számára. 1415-ben már a Via delle Termén lévő egyik *bottega*-ban találjuk, ugyanabban az utcában, ahol a *La Novella* szerint Manetto Ammanatini is tanult Pellegrino mesternél. Bernacchioni, Annamaria: La bottega di pittura di della Badia fiorentina: Da Tommaso del Mazza a Masaccio. *Mitteilungen des Kunsthistorischen Institutes in Florenz*, 46. (2004) 263–264.

57 Antonio Manetti szerint Manetto mester intarziákat készített firenzei műhelyében. Manetti 1976. 12.

58 L. 48. lábjegyzet, amely tanúsága szerint Manetto mester szolgálataiért Zsigmond királytól járadékot kapott.

59 Battisti, Eugenio: Filippo Brunelleschi. *L'opera completa*. Milano, 1976. 253–254. Ezt az elméletet támasztják alá a Saalman által közölt források: Saalman, Howard: Filippo Brunelleschi. *The Buildings*. London, 1993. 380–410.

60 A tanulmánnyal kapcsolatos észrevételeiért hálával tartozom Szatlóczki Gábornak.